

Hivatalos bíráló

Koltay András:

Sajtószabadság. Egy közös európai eszme szabályozása című, akadémiai doktori értekezéséről

Koltay András személyét, tudományos munkásságát, a médiajog területén kifejtett imponáló aktivitását másokkal együtt, magam is jól ismerem, és nagyra értékelem. A most tárgyalt könyve, pontosabban annak egy jól körülhatárolt része, mint doktori disszertáció egyfajta áttekintését és összegzését adja az európai sajtószabadság jogi intézménytörténetének. Már most előjáróban szeretném megemlíteni, hogy sajnálattal olvastam a szerzőnek azt a többször említett megjegyzését, hogy az értekezésént benyújtott könyvnek nem a teljessége alkotja a disszertáció tárgyát. Legnagyobb sajnálatomra éppen az I-IV. fejezetek utáni V. fejezet tárgyalja az *online* platformok témáját, amire a szerző amúgy többször „kitekint” a téziseiben, s amely napjaink legizgalmasabb és leggyorsabban változó területei közé tartozik. Ezért talán szerencsésebb lett volna nem egy kész könyvet benyújtani doktori értekezésént, hanem egy külön, erre a célra szerkesztett disszertációt alkotni, amelyben a digitális média-tér problematikája is integráns helyet kaphatott volna. A doktori mű mindazonáltal így is koherens egészet alkot, és alkalmas a kitűzött tudományos vizsgálódás alapos áttekintésére.

A doktori mű kitűnően strukturált, a tárgyalt tartalom jó beosztásban került rögzítésre. A sajtószabadság témaköre és tartalmi gazdagsága szinte beláthatatlan, ezért kiemelten fontos a kitűzött kutatási cél pontos megjelölése. A szerző idézi könyvének bevezetésében *W. Churchill* egyik ismert mondását: „[n]incsen olyan, hogy közvélemény. Csak közzétett vélemény létezik.” (20. p.) Ezután olvassuk a szerző reflexióját: „A közvélemény kétségtelenül elképzelt létező, nem valóságos, de ideálja mégis jelentőséggel bír, a sajtószabadság szabályozásának pedig egyik fő célkitűzése az, hogy ha cáfolni nem is képes, legalább árnyalja *Churchill* sarkos állítását. E kötet célja pedig az, hogy olvasója számára világossá váljon, hogy a szabályozás és a jogalkalmazás mit tud tenni ennek érdekében Európában.” (20. p.) Valóban, a kezünkben tartott kötet – és az annak részét képező doktori mű – ennek a programnak a felvázolására vállalkozott.

Kitűzött kutatási célok

A szerző ambiciózus célokat fogalmazott meg, amikor a tágan vett sajtószabadság európai eszméjének összefoglalására és bemutatására vállalkozott. A fontosabb témák itt:

- A sajtószabadság helyes értelmezése.
- Az *online* platformok megjelenése, amely nem csupán egy új technológiai rendszer, hanem valósággal új értelmezési dimenziót hozott magával. Ez az a témakör, amelynek tartalmi kívül esik a doktori mű hivatalos terjedelmén, ezért a szorosan vett bírálótnak nem is tárgya.
- A sajtószabadság mint idea: védelme fikciókra épül, állítja a szerző. Szellemesen és adatgazdagon érvel állítása mellett.
- Fogalmak jelentése, tisztázása. Precíz és a teljességre törekvő része a doktori műnek, különösen a médiajogban kevésbé jártas olvasó számára hasznos rész.

- Az állami beavatkozás eszközrendszere: a normatív szabályozás és annak szintjei. Itt (is) megjelenik a kontinentális jogok és az angolszász, *common law* rendszerek szemléleti különbsége. A tételes szabályozás szintjei és problémái: nemzeti és szupranacionális. A doktori mű alapján véve az európai szintű megoldások bemutatásra fókuszál, de számtalan nemzeti példát is említ.
- A pozitív jog (szabályozás és judikatúra) európai szintű elemzésével kapcsolatban, konkrétan megfogalmazott kutatási célokat így fogalmazza meg a szerző:
 - a) mi a sajtószabadság jogának tartalma, mennyiben tér el a szólásszabadság szólásszabadság jogától;
 - b) hogyan jelenik meg a pozitív jogban a közérdek, a média társadalmi felelősségének elmélete;
 - c) és milyen korlátozások megengedettek a sajtószabadság jogára vonatkozóan az alkotmányos rendszerekben, valamint az európai jog szintjén. „A doktori mű nem elemzi külön-külön az egyes jogrendszereket, hanem ehelyett azt keresi, hogy a sajtószabadság védelme és korlátozása tekintetében mi köti össze, mi teszi egymáshoz hasonlóvá az európai államok jogát. A fő kérdése, hogy a pozitív jog szintjén létezik-e a sajtószabadság közös európai felfogása, illetve, annak mi a tartalma (az egyes államok jogrendszerében megtalálható 'közös minimum'). A doktori mű előfeltevése, hogy 'létezik' európai sajtószabadság, és nem kizárólag az uniós közös jog, illetve az Emberi Jogok Európai Bírósága hatására, hanem az egyes államok történelméből, hagyományaiból, nemzeti szabályozásaiból következően is. A magyar jogrendszer ebben a vizsgálatban – hasonlóan más országok jogához – elsősorban illusztrációként, példaként szolgál.” (Tézisek, 5–6. p.) Alább még említem: a magyar intézménytörténet talán megérdemelt volna egy tömör, rövid, de önálló fejezetet.
- Kitekintés: az USA jogi kultúrája. Az amerikai joggyakorlat, elmélet és praxis némileg más úton halad, de tanulságos példák sorát produkálja, ezért a doktori műbe történő bevonása feltétlenül indokolt.

A kutatási módszerek

Döntően a komparatiztika áll a doktor mű szerzői módszertanának fókuszában. Ez természetes, legfeljebb bizonyos hangsúlyokkal kapcsolatos kifogások vagy hiányok fogalmazhatók meg. Ezt olvassuk a tézisekben: „A doktori mű azonban csak a sajtószabadság európai képének madártávlatból történő vizsgálatára vállalkozhat, amely alkalmas lehet arra, hogy a sajtószabadság eszméjének közös szabályozási keretét európai léptékben felvázolja [...] Ennek okán választottam a kutatási módszert, amely tehát tudatosan nem vállalja fel az egyes jogrendszerek mélyreható összehasonlítását.” (8. p.) Igen, részletes és mélyreható ország-diagnózisok egy ilyen monográfiában nem elvárhatók, talán Magyarország vonatkozásában tehetett volna a szerző kivételt...

A főbb kutatási eredmények tételes összefoglalása

- A sajtószabadság joga.
- A sajtó szabályozása
- Médiaszolgáltatások.
- Az ominózus V. fejezet, az *online* platformok.

- Az ún. állampolgári újságírás problematikája. Ez a fejezet rendkívül figyelemreméltó, és úgy gondolom, hogy főként a vizsgálatból kimaradt V. fejezet témakörével áll elválaszthatatlan kapcsolatban. Ma már elég egy 'okos' telefon (= mobil) és némi informatikai ismeret/gyakorlat, s máris bárki közölheti másokkal – milliókkal! – gondolatait. Ez még ugyan az én véleményem szerint nem „újságírás”, de éppen a kifejezések, fogalmak átértékelése korát érzük, s a fogalmi tisztázás, a kritériumok és garanciák megalkotása és érvényesítése az, ami a közösség jól felfogott érdeke. Ennek szolgálata pedig a média és a közhatalom közös felelőssége. Ezt a szerző is világosan látja és elemzi az alternatívákat.
- Megfelelő-e a sajtó és a médiaplatformok szabályozása? A szerző válasza, hogy alapvetően: igen. A szerző visszatérő gondolatával egyet tudok érteni: a szabályozás holt betű csupán, ha nincs mögötte társadalmi felelősség, morális tartás.

A szólásszabadság

- A média szerepe a közvitákban.
- A szólásszabadság tárgya: a 'beszéd'. A szerző megállapítja, hogy a fogalom bizonytalan, kérdéses helyzetekben mérlegelést igényel a helyes értékelés. Itt az érdekek szerepe erősödik fel: melyik az erősebb érdek: a közösségé vagy az egyéné? A két érdekcsoport prioritásait is értően elemzi a szerző.

A sajtószabadság érvényesülése

A szerző helyesen állapítja meg, hogy a szólásszabadság és a sajtószabadság elvi igazolásai nagymértékben megegyeznek. A fő cél közös: a demokrácia szolgálata.

- A demokrácia-fogalom azonban országonként, nemzetenként jelentősen eltérhet egymástól. Ez (is) egy a hatalmas témák sorában: az egyes európai nemzetek nagyon különböző történelmi tapasztalataira bizony nagyon különböző politikai struktúrák és mechanizmusok épülnek. Elég a már említett Churchill példáját említeni: miután Anglia miniszterelnökeként sikeresen megvívta a 2. világháborút, a saját pártja váltotta le (később még visszakerült a kormányfői székbe).
- A cenzúra problémája alapkérdés, mind a múltban, mind a jelenben és valószínűleg a jövőben is. Megengedhetősége szoros feltételek teljesülése mellett „megengedhető”. (Tézisek, 13. p.) Ez is hatalmas témakör: a szerző igyekszik rövid történeti példákat is felhasználni bemutatásakor.
- Az alkotmányos sajtószabadság, vagyis az alkotmányos normák szintjén megfogalmazott normák szintjén a szerző nem lát súlyos problémákat.
- A szerző az „illúziók” fontossága mellett tesz hitet. Érdekes, de figyelmet érdemlő és nagy gondolati mélységet mutató megállapítás. Egy jogtudományi műben némileg szokatlannak is mondhatnám, de valóságtartalmát és társadalomlélektani szerepét nem merném megkérdőjelezni.
- A sajtószabadság normatív szabályozása mindenhol a nemzeti tradíciókra épül. Itt is említem, hogy a magyar jogtörténeti tradíció rövid beemelése fontos lehetett volna. Nem egy hosszú fejezetre gondolok, persze, de mivel a jelen eljárás a magyar tudományosság fellegvárában zajlik, a magyarországi viszonyok előtérbe állítása indokolt lehetett volna.

Médiaszabályozás

A szerző helyesen állapítja meg, hogy az EU-ban homogénnek mondható a mediaszabályozás képe, és a médiaszolgáltatások portfóliója is nagyon hasonló.

- Médiapluralizmus érvényesül az EU országokban, hiszen a demokratikus struktúrák megléte alapfeltétel.
- A függetlenség kívánalma szintén általánosnak mondható. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy „A mediaszabályozás leginkább vitatott kérdései a nemzeti szabályozó hatóságok és a közszolgálati média felügyeletét ellátó szervek függetlensége körül forognak. A szabályozás azonban e tekintetben sem csodaszer, jobbra csak a függetlenség formális kritériumait rögzítheti, a többi a politikai és a társadalmi kultúrára tartozik.” (Tézisek, 18. p.) A szerző mintha látnoki képesség birtokában írta volna ezeket a sorokat; kéziratát ui. még 2024. augusztus 31-én zárta le, most pedig a 2026. évi országgyűlési választások utáni hónapokban vagyunk, amikor is a politikai változások, a „politikai kultúra” – képletesen szólva – újragombolja a mediaszabályozás kabátját. Valóban, a jelen eseményei mindennél világosabban igazolják a szerző megállapítását, illetve gondolatát: egy formális és legális normatív szabályozás önmagában nem hordoz abszolút tartalmi garanciákat. A társadalmi és politikai értékrend változása alapvető változtatásokat indukálhat.
- A tartalomszabályozás kérdése. Ez szorosan összefügg az iménti gondolatmenettel. Szerző idézi *Dáithí Mac Síthigh* gondolatát, aki szerint „a médiajog olyan felfogása, amely a médium által közvetített üzenet szabályozására összpontosít, mindig csak hiányos és nem kielégítő lehet.” (Tézisek, 18–19. p.) Szerző a garanciát – ha jól értem – abban látja, hogy a normatív szabályozásnak biztosítania kell a médiaszolgáltatásokhoz való hozzáférést biztosítani igyekvő szabályok meglétét. Ezen a ponton szeretnék utalni arra a jórészt generációs problémára, hogy egy-egy társadalom idősebb korosztálya jellemzően a megszokott, hagyományos médiafelületeket használja (főleg a televízióra gondolok), és a modern *social media* platformjait kevésbé ismeri. Ilyen, mondhatni történelmi helyzetben az állami, közösségi médiaszolgáltatók fokozott felelősséggel tartoznak az általuk közvetített tartalom valósága felől.

Jogtörténeti reminiscenciák

A bírálónak, jogtörténész lévén, különösen érdekes és fontosak voltak a doktori műben felbukkanó jogtörténeti adatok, emlékek, idézetek. Ezek jobbra illusztratív funkciót kaphattak csupán, hiszen az értékelés tárgyául szolgáló mű alapjaiban nem joghistoria. Számos esetben azonban éppen az érvelés, egy-egy állítás igazolására nagyon is hasznos segítségnek bizonyultak a jogtörténeti adatok, ismert szerzők idézése.

Horace Walpole már a 18. században az angol parlament harmadik kamarájának nevezte a sajtót, hogy annak befolyását érzékeltesse. Szeretném ehelyütt megemlíteni, hogy a „harmadik” kamara a rendiség európai századaiban tényleges valóság volt számos országban: Franciaországban, a német-római birodalomban, sőt még magyar vonatkozásként említhetjük az Erdélyi Fejedelemséget is. A „harmadik kamara (*House*)” angol vonatkozásban azonban kétségtelenül egy nonkomform körülményre hívta fel a figyelmet. Nagyon szemléletes *Stanly Baldwin* angol miniszterelnök 1931-es kifakadásának idézése is: „A szándékos hazugság, a félremagyarázás, a féligazságok, a beszélő által mondottak jelentésének megváltoztatása azáltal, hogy egy-egy mondatot a szöveggörnyezetéből kiragadva közölnek [...] Amire e lapok tulajdonosai törekednek, az a hatalom, mégpedig a felelősség nélküli hatalom – a rongy

emberek (harlot) örök kiváltsága.” (92. p.) A sajtó már legalább száz éve olyan hatalom birtokába került, amely korábban nem látott problémákat hozott felszínre, a technológiai haladás pedig napjainkban még tovább súlyosítja a helyzetet.

A jogtörténeti források vagy irodalom módszeres és részletes analízise nem szerves része a doktori műnek, ezért ezt nem is teszem kritika tárgyává. Pusztán némi sajnálattal említem, hogy a példálózó jogtörténeti emlékek között a sajtószabadság magyarországi intézménytörténetének legalább a születéséről eshetett volna szó. Ráadásul a sajtószabadság és az esküdtszéki rendszer kapcsolattörténetének is kiváló, európai léptékű példája lehetett volna a honi fejlődés legalább vázlatos említése. *Both Ödön* (1924–1985) életművében szép emlékeket találunk erre.¹ A doktori mű tárgyának részletes magyar jogtörténeti forrás- és könyvtárnyi irodalomvetületét természetesen nem kérhetjük számon.

A képek, illusztrációk pedig jellemzően historikus tartalmúak; itt magyar vonatkozásúak is feltűnnek: egy 1848-as, magyar, forradalmi emlék (Vinzenz Katzler: A pesti diákok a nép kívánatait elmondják, 1908, 25. p.), ill a Rádió székházának 1956-os, gyászos ábrázolása. A többi kép a nyomdászat geneziséét idéző, 1600 körül készült metszettől (55. p.) számos más, érdekes és képileg jól megragadott fogalom érzékeltetését szolgálja, és a nyugati (főleg angolszász) kultúrkörből származnak.

Summa

A szerző a tézisei végén foglalja össze a doktori mű tudományos eredményeit. Egyetérthetünk megállapításával, hogy a munkájában sikeresen mutatja be és elemzi a szólás- és sajtószabadság jogának kapcsoltrendszerét, valamint az egyes médiatípusokra vonatkozó, eltérő szabályozások mibenlétét. Helyesen jegyzi meg, hogy a médiának kiemelt szerepe van a társadalmi nyilvánosságban, „ami egyszerre indoka az újságírók és általában a média számára biztosított előjogoknak (tágítva a sajtószabadság kereteit), valamint a médiaszolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetőségei megteremtésének (ami a szabadság korlátjaként jelenik meg).” (Tézisek, 19. p.)

A sajtószabadság európai felfogásának három attribútumát említi a szerző:

- meghatározottak a sajtószabadság határai (ezek jelentős részben egybeesnek a szólásszabadsággal);
- a média működése terén, különösen a közérdekű tartalomszolgáltatás vonatkozásában előjogok biztosítottak;
- jellemző, hogy a média felé irányuló társadalmi elvárások nagy hangsúlyt kapnak.

Források

Jómagam jogtörténész vagyok, ezért a szorosabb értelemben vett források a mi szűkebb szakterületünkön viszonylag jól elkülöníthetők a szekunder kútfőktől, vagyis a szakirodalomtól. Egy jogtörténész számára az igazi forrás a levéltári fond, vagy a forráspublikáció, akár annak regeszta formája és a régi korok különböző, jogi tartalmú irathagyatéka. Minden más: irodalom. A tételes jogi tárgyak esetében, s talán főként a

¹ Küzdelem a sajtószabadságért Magyarországon (1790–1795); Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte; Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet; Szemere Bertalan belügyminiszter sajtórendelete és a vezetése alatt álló minisztérium sajtóügyi tevékenysége 1848-ban; A sajtótermékek terjesztésének a szabadsága Magyarországon 1848-ban, in: *Both Ödön: Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849* (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 26), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 11–173. p.

robbanásszerű fejlődésen áthaladó médiajog területén ez a szempont jóval összetettebb. Biztosan ide sorolhatók a normatív szabályozás dokumentumai és a releváns bírósági/alkotmánybírósági döntések. Ezeket sajnos nem találtam az irodalomjegyzékben – persze a doktori mű lapjain bőségesen olvashatunk EJEB döntésekről.

Részben jogtörténeti vonatkozású „A sajtószabadság alkotmányos védelme” címet viselő fejezet, ahol számos európai példa (mint az 1789. évi francia Déclaration jól ismert 11. cikke) mellett a – pillanatnyilag még hatályos – magyar Alaptörvény (IX cikk (2) bekezdés – is feltűnik. Sajnos, a magyar Alkotmánybíróság judikatúrájával nem foglalkozik a szerző. Ezt különösen az emberi méltóság védelmét tárgyaló fejezetnél (216–218. p.) hiányoltam.

Irodalom

Végezetül szeretném megállapítani, hogy a szerző hatalmas nemzetközi szakirodalom bázisán fejtette ki gondolatait. Ez az irodalom döntően angol nyelvű, az angolszász médiajog szakirodalmának alapos ismeretét tükrözi. Magyar szerzők (*Bartóki-Gönczy Balázs, Gosztonyi Gergely, Lendvai Gergely Ferenc, Klein Tamás, Lapsánszky András, Huszár Daniella, Bálint János, Mezei Péter, Harkai István, Nyukas Levente, Papp János Tamás, Sajó András, Smuk Péter, Török Bernát, Udvary Sándor, Zódi Zsolt*) aránylag kevesen szerepelnek a műben, ezeknek munkái is jelentős mértékben a bírálatból kihagyni kért V. fejezet témáját tárgyalják vagy érintik.

Maga a szerző pedig 25 korábbi tanulmányt publikált már a doktori mű témakörében.

Megjegyzendő, hogy a publikált kiadványként beadott doktori mű, köszönhetően a kiadvány műfaji jellegzetességének, név- és tárgymutatót is tartalmaz, ami a szakmai olvasótábor kényes igényeit is kellően kielégíti. A mutatóban szívesen láttam volna a doktori műben felhasznált alkotmánybírósági és EJEB döntések jegyzékét, hiszen a szakmai olvasótábor érdeklődését kiemelkedő mértékben vonzzák ezek a kútfők, s a mutató készítése mindig egyfajta tükör magának a szerzőnek is, hogy milyen mértékben, milyen hangszínnel vett figyelembe egyes forrástípusokat.

Több mint illusztrációk a kötet végén elhelyezett, értő ajánlások, amelyeket neves – angol, ausztrál, német, amerikai – professzorok írtak.

Az előadottak alapján bizonyítotttnak látom, hogy a mű a – korábbi tudományos fokozat megszerzését követően – jelentősnek mondható, és számos eredeti tudományos eredménnyel gyarapította a tudománysszakot, átfogóan és elegánsan mutatja be a sajtószabadság európai eszméjének fejlődését és problematikáját, ekként hozzájárult a médiajog tudományának további fejlődéséhez. Ezért javaslom a nyilvános vita kitűzését és a mű elfogadását, egyben indítványozom a sikeres nyilvános vitát követően az MTA Doktori Tanácsának az MTA doktora cím odaítélését *Koltay András* részére.

Szeged, 2026. augusztus 11.

Dr. Balogh Elemér
egyetemi tanár,
az MTA doktora